



## 12 ЖОВТНЯ СЯГНУВ СВОГО 90-ГО ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВИДАТНИЙ ПИСЬМЕННИК І ДИПЛОМАТ ЮРІЙ ЩЕРБАК

*Про патріарха української літератури й дипломатії пише наймолодший співробітник Незалежного Медіа Форуму Владислав Дяденчук (в поезії і прозі – Влад Дядин).*

Зрідка люди перетинають рубіж 90-ліття, а поготів – ще й продовжують при цьому творчу чи громадську діяльність. Під виправданням «Місце – молодшим!» вони зникають із телеекранів, шпальт газет, соціальних мереж і йдуть на «пенсію» – ізолюються від світу у випарах ліків та думок про потойбіччя.

А хто... підтримає молодше покоління? Дасть слухну пораду, поділиться життєвою мудрістю при черговому «глухому куті»? Або навіть виділить прочухан, – аби відучити від дурного?..

Е, ні, так не годиться: нам, «сліпим кошеняткам» із генерацій Z і Y, треба слова очевидців – прямих учасників, які з руїн «тюрми народів» зводили Незалежну Українську Державу. Бо як без інструкцій розібратись у складному соціальному механізмі? Це ж не Windows на комп'ютері перевстановити!

На щастя, наш Юрій Щербак (ким він тільки не є – письменник, поет, драматург, карикатурист, політик, засновник вітчизняного екологічного руху, дипломат, Надзвичайний і Повноважний посол України в США, Мексиці, Канаді й Ізраїлі, – ще і лікар-епідеміолог, доктор медичних наук, професор) далеко не такий! Його жвавості та невтомності заздять і дивуються навіть набагато молодші вісімдесятники.

Тільки погляньте, скільки всього зробила (та продовжує!) ця велика (і зростом, і духом!) людина за останні два-три роки: десятки статей для вітчизняної та міжнародної преси, кілометражі інтерв'ю на радіо й телебаченні, немало творчих зустрічей, презентацій у Польщі, Норвегії, в Батьківщині – і участь у створенні та керуванні третій рік українсько-польським інформаційно-аналітичним інтернет-порталом «Незалежний Медіа Форум»!

За потужною справою стоїть щире бажання, аби голос України почули, зрозуміли її нелегке минуле й сучасність, розгледіли справжнє обличчя Імперії Зла. І його слова – зокрема для іноземців – багато чого важать, адже вірний син свого народу Юрій Щербак не в останніх рядах спостерігав за зміною епох і знає з власного досвіду закулісся міжнародних відносин...

Юрій Щербак народився напередодні Другої світової війни – 12 жовтня 1934 року – в українській сім'ї Офелії й Миколи Щербаків на тодішній київській околиці Соллом'янка. Дід по жіночій лінії – Домінік Слоневський – був нащадком польських повстанців, проте в сім'ї довго боялись говорити про ті корені родини, бо тоді, наприкінці 1930-х, органами НКВД велась кампанія проти «польської розвідки» (у підсумку заарештовано близько 140 тисяч осіб, а понад 110 тисяч із них – розстріляно). Водночас мати і

її сестри розповідали про реалії жовтневої революції та громадянської війни, зубожіння родини, не ховаючи ненависті до більшовиків. Так у дитячу свідомість закладалась недовіра до радянського трактування подій, жага дізнатись правдиву версію.

Із жорсткою дійсністю довелось познайомитись значно раніше: не маючи ще семи років, Юрій Щербак застав війну у своєму домі – почалось свідоме життя, за нинішніми мірками, малого хлопчини. Сім'я евакуювалась до Росії (Саратов), де місцеві поставились до українців не дуже приязно. У своїх спогадах старший на сім років брат Микола – у майбутньому відомий зоолог, доктор біологічних наук, згадував, як одного разу росіяни виштовхали його з черги за хлібом та звинуватили в «зрадництві».

Тимчасове перебування на чужині мало лише один позитивний момент: тут Щербак-молодші вперше, наочно, познайомились із польською культурою та зацікавились білими сторінками родинної історії. Нині пан Юрій часто у своїх публікаціях згадує одну з таких «зустрічей», що справила на нього сильне враження:

*Стояв сильний мороз, вітер з Волги ніс сніжну крупу. Ми побачили у центрі Саратова групу військових у дивній, нерадянській уніформі, не сірого, а зеленого кольору, з погонами й білими орлами на кашкетах... Багато пізніше я дізнався, що в містечку Татицево під Саратовим восени 1941 року було відкрито збірний пункт для польських офіцерів і солдат, звільнених з радянських концентраційних таборів... Миколі вдалося дістати «Spiewnik Polski» – польський пісенник, видрукований на сірому папері, що починався зі слів національного гімну «Jeszcze Polska nie zginęła». Збереглися спроби Миколи перекладати окремі слова – своїм акуратним дрібним почерком він згори надписував українські відповідники. Ця книжка зберігається в сім'ї як цінна реліквія («Подивитись одні на одних поглядом єднання», книга «Україна в обіймах Польщі», 2023).*

Навесні 1944-го року, опісля відвоювання Києва, сім'я Щербаків повернулася у рідне місто. Тут 13-літній Юрко познайомився ближче з наслідками німецької окупації: процвітали спекуляція продуктами харчування, доноси й бандитизм. Містяни в намаганні вижити несли в село останні речі, аби обміняти на борошно чи шматок сала. Столицею УРСР ширились інфекційні хвороби: туберкульоз, тиф, дизентерія. А тітка Маруся Домініківна розповідала про нацистські будні – як до абсурду доходив контроль над продукцією та людьми.

Надалі юнак продовжив навчання в школі. На канікули в 1944–1945 роках виїжджав за Київ до тітки по батьковій лінії Ольги Щербак-Ратушняк. Повоєнне село запам'яталось майбутньому письменнику й дипломату – поруйноване, обпалене, знелюдніле: якщо не німці гнали в Третій Рейх на роботу, то совіти мобілізували й відразу кидали в бій.

Про своїх однолітків Юрій Щербак висловлюється просто: *Ми з моїми ровесниками, вдягненими в перелицьовані німецькі шинелі, розпалювали багаття, кидали туди толові шапки й патрони, жбурляли у ставки гранати, стріляли з німецьких карабінів та советських ППШ. З того покоління «дтей війни» виросли такі українські письменники, як Євген Гуцало, Григор Тютюнник, Володимир Дрозд, Микола Холодний, Ліна Костенко та інші, котрі розповіли правду про ту війну (із майбутньої книжки «Третя українська світова війна»).*

Спокій у родині, однак, не тривав довго: у 1948 році брата Миколу, студента біологічного факультету Київського університету, заарештувало МГБ за участь в студентській організації ОУН. За рішенням московського «особливого зібрання» його відправили на сім років у мордовський ГУЛАГ. Самого Юрія Щербака карні органи оминули, хоч не раз (не-

свідомий справи) від імені брата передавав записки його колегам.

Надалі молодик вирішив пов'язати своє життя з наукою: у 1948–1952 роках навчався в медичному училищі, а опісля – вступив у нинішній Національний інститут імені О.Богомольця. Перебування в останньому відзначилось остаточним формуванням політичних поглядів молодого студента. Найперше до цього підштовхнуло повернення брата Миколи наприкінці 1954 року з таборів – виснаженого, хворого на туберкульоз, невпізнаного. Згодом велику роль зіграв польський фактор: унаслідок розгортання хрущовської «відлиги» та зацікавлення історією сім'ї майбутній дипломат почав випускати в 1955 році газети й журнали ПНР: «Świat», «Polityka», «Życie Literackie», «Przekrój» – і самостійно вивчив чужу для нього мову. Оскільки преса сусідів, попри соціалістичний устрій, відзначалась більшою свободою слова, ніж радянська, Юрій черпав звідти майже не спотворену ідеологією інформацію. Далі – життя підкинуло можливість побачити зблизька інший, кращий світ...

У Київському медінституті Юрій Щербак зарекомендував себе як активного студента: у газеті вишу «Медичні кадри» публікував перші оповідання й дружні шаржі (мальовані «рецензії») у дусі народжуваного шістдесятництва. Завдяки творчій діяльності та знанню польської мови письменнику-початківцю в 1956 році доручили привітати студентів із ПНР, які навідалися у їхній освітній заклад. Підготувавшись старанно й заздалегідь, успішно виконав завдання. А вже наступного року – потрапив до складу радянської делегації, яка мала здійснити візит у відповідь. Разом із рештою Юрію Щербаку пощастило об'їздити майже всю Польщу й побачити на власні очі відносно свободу західних сусідів: політичний плюралізм, студентські мітинги, рок-н-рол, авангардні виставки, молодіжні театри.

Уперше за довгий час житель УРСР із легкістю вдихав повітря, де не відчував запаху смерті чи репресій – тільки омріяного вільнодумства, і додому майбутній дипломат вернувся зовсім іншою людиною. У думках молодика паленіли мрії – про незалежність України, про перемогу Польщі та Югославії над комунізмом – і про падіння останнього.

До речі, наприкінці 1950-х ПНР піднесла Юрію Щербаку ще один сюрприз: 1958 року студент-медик познайомився з польською студенткою Марією, яка проходила тоді практику в Києві. Через рік вони одружились – та прожили «в горі і в радості» 60 років...

У 1960-х роках Юрій Щербак став активним учасником руху шістдесятників. Цьому сприяли перші публікації на широкій публіці: у журналі «Юність» появились перші оповідання письменника, ілюстровані власними ж малюнками, а в 1966 році вийшла повість «Як на війні». Завдяки ним – тоді вже кандидат медичних наук, працівник Науково-дослідного інституту епідеміології та інфекційних хвороб імені Л.Громашевського – став членом Спілки письменників України (згодом – і Спілки кінематографістів України) й отримав визнання в культурних колах.

Юрій Щербак познайомився з такими відомими нині діячами, як Іваном Дзюбою, Іваном Драчем, Іваном Світличним, Валерієм Шевчуком, Євгеном Гуцалом, Дмитром Павличком, Михайлом Слабошпицьким, і багатьма представниками «розстріляного відродження». Під їхнім впливом він розширив свої знання про справжню, нефальсифіковану історію України, що закріпило остаточну його антиімперські настрої. У підсумку після декотрої співпраці з ліберальними тоді московськими журналами «Юність» та «Літературної газетою» він відхилив їхню пропозицію переїхати в столицю СРСР на постійну літературно-журналістську діяльність.

Водночас розвивались зв'язки автора з ПНР, і річ не лише

про переклади наступних його книжок, зокрема «Карантин» (1968) та «Бар'єр несумісності» (1971), які вийшли в католицькому видавництві «ПАКС». Юрій Щербак познайомився з багатьма місцевими істориками, культурними й громадськими діячами: неабияку лепту сюди внесла дружина Марія – співробітниця польського Генерального консульства в Києві. За її участі письменник зустрівся з Флоріаном Неуважним – мовознавцем-славістом, перекладачем і популяризатором творів української літератури. Спершу обох чоловіків об'єднувала любов до Маяковського, але під впливом друга іноземець зацікавився тогочасним феноменом шістдесятництва та захопився нашою національною літературою. Настільки, що відіграв важливу роль в укладенні польськомовної «Антології української поезії», написав чимало глибоких статей про українське письменство, чим привернув увагу співвітчизників.

Зі свого боку, Флоріан Неживий постачав приятелю «антирадянську» пресу українською, російською, польською мовами. Одного разу, під час відвідин Варшави в 1972 році, він ошелешив Юрія Щербак: показав популярний емігрантський журнал «Kultura» (виходив у Парижі) з перекладеними оповіданнями Юрія «Червоні маки на Монте-Кассіно». Спершу письменник зрадів, а потім усвідомив, – чого може коштувати така «бравлада» в Києві, тоді в самому розпалі були гоніння на дисидентів та шістдесятників.

На жаль, побоювання справдились: у 1973 році головний редактор видавництва «Радянський письменник» А. Стась, імовірно, по дзвінку «згори» прибрав чимало «суперечливих» оповідань із наступної прозової збірки «Маленька футбольна команда», перетворивши повноцінну книгу в тоненьку брошуру. А потім – упродовж наступних десяти років – Юрія Щербак свідомо не друкували.

На щастя, на відміну від інших культурних діячів, майбутній політик мало залежав від прибутків із творчої праці, тож не колінував перед радянською владою, не вступив у комуністичну партію, зосередившись натомість на медицині. Таким чином лікарю-епідеміологу вдалось уникнути косих поглядів і доносів «від комісарів і чекістів у літературі, від усіх тих чалих, маланчуків, шамот та їхніх дрібних прихвостнів, які стояли на «сторожі соцреалістичного слова» й «існують віддалік од багноки, на яку перетворювала згряя стукачів Спілку письменників України» (з інтерв'ю Юрію Буряку «Польща в житті Юрія Щербак»).

КГБ продовжувало стежити за сім'єю Щербаків. Окрім напівдисидентського положення голови родини, очі їм муляло польське походження дружини, яка зберігала попереднє громадянство й підтримувала контакти з Батьківщиною. Це призвело до того, що коли виник у 1980 році всенародний рух «Солідарність» і радянські органи безпеки ввели заходи проти «небезпечних польських впливів», у домівку почав час від часу навідуватись дільничний міліціонер.

Попри утиски з боку влади, родині вдавалось-таки дізнаватись про події всередині ПНР і навіть – отримувати нелегальну тоді в УРСР літературу. Один із напівкомедійних епізодів згадує Юрій Миколайович у статті «Подивитись одні на одних поглядом єднання» (книга «Україна в обіймах Польщі», 2023):

*Саме тоді, коли контроль на українсько-польському кордоні був загострений, до нас приїхав у гості брат Марії Кароль, який працював на шахті і був членом «Солідарності». Замість книжок, які б негайно видучили на кордоні, він привіз добрячу польську ковбасу, щедро загорнуту в польські газети. Як же сміялися й раділи ми, коли побачили, що це були газети «Солідарності» з програмними статтями опозиційної профспілки, заявами лідерів опозиції й розлогою правдивою інформацією про політичні події в Польщі та економічну ситуацію.*

Смерть Леоніда Брежнєва й різка зміна політичного вектору в СРСР стала переломною в житті Юрія Щербак. 1983 року видали перероблену повість автора «Хроніка міста Ярополя», перекладену та надруковану тоді ж у Польщі, також – вдалось захистити докторську дисертацію. У 1984 – випустив збірку «Світлі танці минулого», за котру удостоєний літературної премії імені Ю. Яновського. 1986 року, як медик, побував у Чорнобилі після аварії. Побачене вразило: різноманітні психічні захворювання, ураження шкіри, крові та внутрішніх органів. Усі страхоття Юрій Щербак зафіксував у документальній повісті «Чорнобиль» (1987), що згодом вийшла в США, Канаді, Польщі, Німеччині, Японії, Швейцарії, Угорщині, загалом у 30 країнах.

Надалі екологічна тематика перетворилась на провідну в діяльності письменника – він не обмежився лише друком спогадів, а публікував низки статей, привертая увагу громадськості до проблем навколишнього середовища, брав активну участь у громадсько-політичному житті. У результаті лікар-епідеміолог відійшов від наукової праці в 1987 році, ставши активістом «Руху», а в 1988 році заснував і очолив «Зелений світ». У квітні 1989 року Юрій Щербак опублікував програму екологічної асоціації, яка концентрувалась переважно на проблемах та наслідках Чорнобильської катастрофи.

Того ж року літератор балотувався у Києві в народні депутати СРСР. Через гостру конкуренцію з боку партійних опонентів його звинувачували в багатьох надуманих гріхах, починаючи від буржуазного націоналізму та закінчуючи сіонізмом. Однак, тримаючись власних ідей, Юрій Щербак переміг на виборах (57% голосів) і став депутатом Верховної Ради СРСР.

У Москві він увійшов до опозиційної Міжрегіональної депутатської групи, очолюваної Андрієм Сахаровим, а також став головою підкомітету з питань ядерної енергетики й екології. У 1989 році за дорученням М. Горбачова пан Юрій взяв участь у засіданні «Комісії Крайовей» профспілки «Солідарність» та передав її очільнику Леху Валенсі запрошення приїхати до Кремля.

26 серпня 1991 року Ю. Щербак прочитав на засіданні Верховної Ради СРСР перекладений ним же Акт проголошення незалежності України. Але пряма участь у тих долетосних подіях мала й інший, маловідомий громадський бік: Юрій Щербак напряду зіткнувся з імперсько-шовіністичним духом росіян. Особливо це давалось взнаки під час роботи підкомітету з ядерної енергетики й екології, яка щораз натикалась на перешкоди зі сторони владних і військових органів. Один із таких епізодів дипломат оприлюднив через 30 років у статті «Ядерний скелет у шафі Путіна» (книга «Україна в обіймах Польщі», 2023):

*Семіпалатинськ – болюча тема для казахів, які заплатили надто високу ціну... за честь брати участь у гонці ядерних озброєнь. Пам'ятаю... як агресивно відстоювали російські жінки, дружини військових атомників, право на випробування, як цинічно заперечували вони будь-яку шкоду, заподіяну випробуваннями мешканцям... А потім було засідання в Москві, на якому головний конструктор ядерної зброї СРСР та декілька генералів з піною біля рота захищали існування семіпалатинського полігону... Незважаючи на демагогію і тиск... ми провели рішення закрити семіпалатинський полігон.*

Із розпадом «тюрми народів» Юрій Щербак брав дедалі активнішу участь у політичному житті незалежної, суверенної України. У вересні 1990 року, під час установчого з'їзду, на основі асоціації «Зелений світ» постала Партія зелених України, яку очолив тодішній депутат Верховної Ради СРСР, а в травні 1991 року її офіційно зареєструвало Міністерство юстиції України. 19 червня 1991 року політика призначили першим міністром охорони навколишнього се-

редовища України. Завдяки йому тоді Україна й Польща уклали першу міждержавну угоду про співробітництво у сфері екології й захисту довкілля.

Попри значні заслуги в державотворенні й становленні незалежності, Юрія Щербака призначили в 1992 році Надзвичайним і Повноважним Послом України в Ізраїлі – почалось знайомство політика й дипломата з закуліссям міжнародних відносин, набагато запеклішим та динамічнішим, ніж це могло спочатку видатися.

У Землі Обітованій дипломат познайомився із місцевим військово-промисловим комплексом – і залишився вражений його цілісністю, високотехнологічністю, великими потужностями. Не менш вразила й самовідданість ізраїльтян: будучи «нацією у формі», вони не боялись та завжди були готові захищати інтереси держави. До того ж на початку ця воїстина могутня країна краще від самих українців розуміла російську загрозу для колишньої радянської республіки й пропонувала *співробітництво у сфері розробки і виробництва новітніх видів зброї та модернізації старих радянських зразків, але високопоставлені представники уряду і міністерства оборони цим не цікавилися: думали, як продати «надлишкову» зброю України й набити собі кишені* (із майбутньої книги «Третя українська світова війна»).

У 1994 році Юрія Щербака перевели в посольство США (із 1997 року також виконував за сумісництвом функції посла України в Мексиці). Дипломату – відразу по призначенню – довелося стати свідком трагічного ядерного роззброєння: саме в посольстві у Вашингтоні відбувались переговори про приєднання до договору про нерозповсюдження ядерної зброї й передачу Росії ракет, бомбардувальників та ядерних боеголовки. Згода на Будапештський меморандум мотивувалась потужним економічним і політичним тиском, маніпуляцією дипломатичним визнанням, а також ризиком введення США й Москвою спільних збройних сил на територію фактично та юридично незалежної держави.

Звісно, не всі американські діячі схвально ставились до такої справи. Дехто продовжував убачати в Росії потенційний осередок імперіалізму й шовінізму та наполягав на зближенні з Україною. Серед них – Збігнєв Бжезінський, колишній державний радник з безпеки при президенті США, із яким щиро заприятелював Юрій Щербак. Зокрема, видатний політолог високо оцінив книгу друга й колеги «Стратегічна роль України», видану в 1998 році Українським науковим інститутом Гарвардського університету. Натомість нова праця письменника спричинила обурення серед співвітчизників, особливо вислів «Імперія зла», вжитий стосовно Росії на презентації. Дехто це називає причиною, чому дип-

ломата невдовзі усунули з посади й призначили радником Президента України.

Після короткого повернення в зовнішню політику в ролі Надзвичайного та Повноважного посла України в Канаді (2000–2003) Юрій Щербак припинив активну політичну діяльність на користь громадської й публіцистичної діяльності, намагаючись залишатись у полі зору суспільства. Зокрема, у 2003 році вийшла його книга «Україна: виклик і вибір (перспективи України в глобалізованому світі XXI століття)», у 2010 – «Україна в зоні турбулентності», а після тривалої паузи в царині «красного письменства» повернувся у 2011 році в літературу з гостросюжетним політичним трилером «Час смертохристів: Міражі 2077 року». Також регулярно реагував на внутрішньополітичні та міжнародні події, активно виступаючи на радіо, телебаченні, дописуючи в пресі. Упродовж 2016–2019 років очолював Комітет з Національної премії імені Тараса Шевченка.

Великим ударом для Юрія Щербака стала смерть дружини та сина Ярослава у 2020 році від коронавірусу. Видатний політик, дипломат і письменник на деякий час зник з поля зору громадськості, аж доки перед великою трагедією не покликав народ і Батьківщина...

Повномасштабне вторгнення застало 87-літнього Юрія Щербака в Києві. Близькі допомогли дістатись до польського кордону – і аж до Ілвіце, малої батьківщини дружини Марії, де письменника приютили родичі. Згодом, навесні 2022 року, дипломат опинився в Казімежі Дольному, у Будинку творчості польських журналістів, який надав тимчасовий притулок українським журналістам, літераторам, культурним діячам. Разом із ними Надзвичайний і Повноважний Посол взявся за створення українсько-польського Незалежного Медіа Форуму – майданчика, головне завдання якого – інформувати іноземців та українців за кордоном про події в Україні й світі, запобігати дезінформації на темах, дотичних до війни. Проект функціонує успішно дотепер, зокрема завдяки старанням та керівництву Юрія Миколайовича – цій великій, ініціативній, небайдужій до долі Батьківщини й народу людині.

Тож сьогодні, у чудовий осінній день, хочемо подякувати нашого шефа та привітати його з 90-літтям. А ще бажаємо застати мирне небо над Україною і її успішне, бурхливе відновлення – як справжньої, незалежної, європейської держави.

Влад ДЯДИН, оглядач НМФ

uacenter.media

12.10.2024

Світлина: Микола СЕМЕНА, 2022



Дорогий пане Юрію,  
Сердечно вітаємо Вас зі славним Ювілеєм. Нинішній Ваш день народження – це напевно непроминальна віха/дата в житті Української держави, до становлення та утвердження якої Ви безпосередньо причетні. Своім яскравим талантом лікаря-епідеміолога і науковця, письменника і публіциста, авторитетного політика-державника, знаного у світі амбасадора і громадського діяча Ви продовжуєте зміцнювати фундамент Української держави надто нині, в час жорстокої війни з підступними московитами.  
Честь Вам і хвала!  
Хай Вам здоровиться і твориться ще багато-багато літ на благо України та її народу!

З правдивою пошаною,  
колектив «Універсуму»